

Ahová lehet, drámát ültess!

Az új szerb drámáról, avagy legyőzhető-e szavakkal az urbánus Szerbiát veszélyeztető rémségek

Az új szerb drámát, amely a világban elért sikerét elsősorban Biljana Srbljanović opusának köszönheti, s amely az átalakuló Szerbia sebekkel teli korszakában jön létre, szerencsére nem érdeklik azok a nemzeti, a nemzetek fölötti és kivált az álnemzeti témák, melyek a napi politikai ködösítések által ebben a térségben fölöttébb kedveltek. Ellenkezőleg, az urbánus Szerbia életét mélyen megrázó témák foglalkoztatják, a szerbiai élet azon szegmense érdekli, amely érdekében – bár meglehetősen hátrányos helyzetből – ésszel és tudással, kultúrával felvértezve kell harcolni a folyamatos sorscsapások ellen, amelyekkel történelme, kivált ez a legújabb, sújtja.

Vékás Éva fordítása

Ki vagyok, és merre tartok?

A Szerbiában élő fiatal szerb írók drámáit nem a demisztifikáció és a tekintélyek lerombolása iránti igény jellemzi (ez gyakori volt korábbi nemzedékváltások esetében), hanem valójában annak az általános, mindenekelőtt érzelmi zűrzavarnak az ábrázolása, amely (most már bizonyos) annak az identitásbeli és gazdasági válságnak a következménye, amelybe évről évre mind mélyebbre süllyedtünk, de amellyel senki sem akar komolyabban foglalkozni. Az élet ezen szörnyű zűrzavarában, amely megrengette a talajt a talpunk alatt, az egyedüli jó, hogy minél elviselhetetlenebbé és ridegebbé vált számukra az őket körülfogó közeg, amely egy pillanatban még közömbös is lett irántuk, drámai beszédmódjuk annál élesebb és kíméletlenebb lett. Másrészt, ez sajnos hátrányt jelentett, mivel a székeik őrzésére hajlamos igazgatók túl gyakran féltek munkáikat repertoárra tűzni, s ha rá is szánták magukat, az esetek többségében a művek olyan rendezők kezébe kerültek, akik ezeket félreértették, kicsorbították a drámai szövegek életét. A probléma gyökere valójában ott keresendő, hogy a szerbiai színházak pártok által

választott igazgatói a műsor összeállításakor nem a drámaírókat, fiatalokat vagy idősebbeket, hanem a rendezőket, s közülük is csak néhányat részesítik előnyben. A repertoárban, sajnos, nem a drámai szövegeké a prioritás. De ez már egy másik mese.

Ki vagyok, kik voltak az őseim, merre megyek, és valójában merre kellene menni, mit tehetek annak érdekében, hogy azt a homokórát, amelyből oly régóta csak a kudarcok homokszemei peregnek, utódaim hasznára megfordítsam, tudjam, mit vállalok magamban és magamra, milyen zenét hallgatok, mit nézek és olvasok, barátkozom-e egyáltalán, kik a barátaim, és kinek vagyok én a barátja, miért vagyok egyedül – partner nélkül az ágyban, partner nélkül az asztalnál, beszélgetőtárs nélkül... Ezek a kulcskérdések, amelyekre a fiatal szerbiai drámaírók választ keresnek. Őket nem érdeklik a vörösek, a feketék, a zöldek, a sárga-kékek vagy a színváltók. Ők komolyan – bár mikroszinten – foglalkoznak az identitás minden értelemben vett felmeríthetetlen krízisével, azzal a fogyasztói lázzal, amely az átalakuló Szerbia egyetlen identitásává kezd válni, a tömegmédiá keltette hisztériával és annak a valós életben tapasztalható áttételeivel, az urbánus magánnyal, a másoktól való félelemmel, amely az újbegrádi tömbökből árad az utcákra, és nemcsak a főváros utcáin terjed, hanem eléri a nagybecskereki házsorokat, a zombori zöld utcákat, a szabadkai szecessziós házakat, az újvidéki munkás- és tolvajnegyedeket. Röviden szólva, az új szerb dráma középpontjában az emotív krízis és a meghíúsult vágyak állnak.

Srbljanović, a világhírű

Az új szerb dráma komoly jelenségként akkortól vált beszédtemává, miután Biljana Srbljanović – túlzás nélkül – a világ drámaíró csodája lett! Művei okosan és többnyire megalkuvás nélkül boncolgatják a mai Szerbia csöppet sem megnyugtató, kilátástalan mentális és kulturális helyzetét. Drámáit legalább húsz nyelvre lefordították, és olyan ismert színházak játsszák, mint a bécsi Burgtheater, a kaposvári Csiky Gergely Színház, a berlini Schaubühne am Leniner Platz, a moszkvai Szovremenik, a zürichi Teather Neumarkt, a bostoni The Market Theater, a ljubljanoi Slovensko narodno gledališče... Lényegre törő meglátásaival, amelyek drámáiban és a vezető európai – francia, olasz, német – lapokban megjelenő nyilatkozataiban egyaránt megtalálhatók, és természetesen a hazai médiumokban való szereplésével, Biljana Srbljanović (1970) először a német színházi piacot hódította meg, ahol eddig negyven bemutatóját jegyzik, s erre a semmiképpen sem könnyen meghódítható piacra való betörése után következtek franciaországi sikerei. S ez elegendő volt ahhoz, hogy darabjait játszani kezdjék szerte a világban, Algériától és Egyiptomtól Dánián, Belgiumon, Luxemburgon és Finnországon keresztül Kazahsztánig, Moldováig s egészen Ausztráliáig, Chiléig és az Egye-

sült Államokig. Biljana Srbljanović legtöbbet játszott darabja a Porodične priče (Családtörténetek), majd a Beogradska trilogija (Belgrádi trilógia), az Amerika, drugi deo (Amerika, második rész), de játszották a Pad (Bukás) és a Supermarket című műveit is. Legutóbbi darabja, a Skakavci (Szöcskék) tavaly és az idén kezdte meg nagyon sikeres (egyelőre) európai hadjáratát. A legutóbbi Sterija Játékokon a darab két színrevitele – a zágrábi és a belgrádi – szinte az összes díjat elnyerte.

Autista generációk hősköteményei

Éppen a Srbljanović-jelenség világszínházi sikerei és díjai (például Sterija-díj, Slobodan Selenić-, Ernst Toller-, Osvajanje slobode-díj...) nyitottak utat a többi tehetséges drámaíró számára, akik közül néhányan Srbljanović tanítványai a belgrádi egyetemen (Milena Bogavac, Maja Pelević és Filip Vujošević).

Mégsem róluk, hanem Milena Markovićról (1974) szólnék, arról az írónőről, aki megalkuvást nem ismerő módon, szikár, de poétikus nyelvel formál hihetetlen színpadi jeleneteket, és aki arra emlékeztet bennünket, milyen kegyetlen világot teremtettek számunkra őseink, és minden jel arra mutat, hogy ugyanilyet hagyunk majd mi is az utódainkra.

Milena Markovićot, aki időrendben elsőként követi Srbljanovićot, nem vonzzák a bombasztikus, nagy szavak, az angol fancy frázisok, az utcák és generációk szlengje. Nem érdekli sem az öncélú cinizmus, sem a finnyáskodó undorodás, művei mentesek a szalonanarchizmustól, amely nem is annyira az új szerb drámákból árad, mint inkább azok szövegolvasataiból, akik ezek rendezésére vállalkoznak.

A Nahod Simeon (Simeon, a talált gyermek) című darab, amely az író nő eddigi utolsó műve, és amely a Szerb Nemzeti Színház meg a Sterija Játékok megrendelésére készült, Jovan Sterija Popović azonos című, népköltészeti ihletésű drámája alapján keletkezett. Olyasféle modern hőseposz, amely a szerelemről, szenvedélyről, bűnről és szenvedésről szól, de valóban képzeletdús és gyilkos mű, ami viszont a befejezetlen fantazmagória szintjén megrekedt színreviteléről (a szlovén Tomi Janežič rendezéséről), már nem mondható el.

Marković előbbi drámái, amelyek a kegyetlen valóság nyelvén szólalnak meg, hasonlóan rendkívül megrázóak. Diplomamunkája, az újbelgrádi lakóház-monstrumok életét ábrázoló Paviljoni, ili kuda idem, odakle dolazim i šta ima za večeru (Pavilonok, avagy hová megyek, honnan jövök és mi van vacsorára) 2000-ben különdíjat kapott a bécsi Theater m.b.H.-nak a volt Jugoszlávia térségében élő drámaírók számára kiírt pályázatán. Már a következő évben bemutatták a belgrádi Jugoszláv Drámai Színházban, és ugyanebben az évben a Sterija Játékokon a szkopjei Macedón Nemzeti Színház vitte színre, Szlobodan Unkovszki rendezésében.

Az a nyers és kegyetlen, de egyszersmind gyengéd és közvetlen dikció, amely műveit jellemzi, Milena Markovićot sajátos szenzibilitású drámaírónak mutatja. Ezt bizonyítja a Šine (Sínek) két előadása is. Az, amelyik Szlobodan Unkovszki irányításával a Jugoszláv Drámai Színházban került színre, jóllehet a rendező és a színészek között érezhetően nem volt meg a szükséges összhang. És a wrocławai Teatr Polski előadása is Rafal Sabare egészen elfogadhatónak mondható rendezésében, amit a Sterija Játékokon is láttunk, ahol 2004-ben a dráma különdíjban részesült. A szerző másik, Brod za lutke (Babahajó) című darabja, amelyet szintén a Jugoszláv Drámai Színházban mutattak be, a mesék abszolút és teljes demisztifikációja, jelenetei olykor valóban rémisztőek. Nem azért, mert az életnél ijesztőbbek lennének – ezek maga az élet –, hanem azért, mert így papírra vetve még inkább tudatosítják bennünk a pocsolya ijesztő mélységét, amelybe süllyedünk. Az új, autista nemzedékek életét és őket érzelmi roncsokká tevő okok eredeti módon történő drámai ábrázolásának elismerését példázza, hogy Milena Marković elsőként kapta meg a Borislav Mihajlović Mihiz-díjat, amelyet a tavalyi évtől kezdődően osztanak ki drámáért.

Srbljanović és Marković munkássága joggal tekinthető az új szerb dráma azon két meghatározó pillérének, melyekre lassan, de biztosan épít(kez)hetnek a fiatal alkotók.

Hogy színházi világunkban olykor valaki felismeri a kortárs dráma jelentőségét, és őszintén eldönti, hogy tesz is valamit bemutatása és támogatása érdekében, arra három példát idéznék.

Az egyik a művek kötetben való megjelentetése. Ilyen vállalkozásként említhető az újabb, 1995 és 2005 között írt, Predsmrtna mladost I. (Halál előtti ifjúság I.) című drámaantológia (időközben megjelent az Istorija & iluzija [Történelem & illúzió] című második kötet, szerk.), amelyet a Sterija Játékok adott ki, s amelyben a szerkesztők, Vesna Jezerkić és Svetislav Jovanov, hét 1971 és 1982 között született, különböző szenzibilitású és érdeklődésű szerző drámáját közlik. Ezek Biljana Srbljanovićtól a Beogradska trilogija, Milena Markovićtól a Paviljoni, Milena Bogavactól a North Force, Dimitrije Vojnovtól a Velika bela zavera (Nagy fehér összeesküvés), Uglješa Šajtinactól a kiváló Hadersfild, Filip Vujoševićtól a fiatal megszállott PC-játékosokról és a sportfogadóirodák vonzásában élő szüleikről szóló Halfajf, amelyért a fiatal író megkapta a Sterija Játékok különdíját, és Maja Pelevićtól a 2006-ban a Borislav Mihajlović Mihiz-díjban részesült Pomorandžina kora (Narancshéj), melynek írójától a Szerb Nemzeti Színház kért szöveget.

A Sterija Játékok említett vállalkozását megelőzően két projektum készült a dráma-rendező, dráma-színház és dráma-néző kapcsolat (újra)értelmezésének szándékával. Belgrádban Miloš Krečković vezetésével

a NADA (=nova drama – új dráma) néven ismert projektum, amely olyan színházi nagyhatalmak példáját követi, mint Anglia, ahol a nyilvános dráma-olvasás régóta jól kitalált, hasznos és honos forma. Ennek az elképzelésnek, amelyről többet a www.nova-drama.org honlapon lehet megtudni, az új drámák megismertetését, írását és színpadra jutását kell(ene) segítenie.

Hasonló elképzelés hívta életre a Projekat 3 (Projektum 3.) néven ismert vállalkozást a Szerb Nemzeti Színházban. De a kiváló ötlet megvalósítása már a második évben kifulladt. Először 2004-ben a szerzők nyilvánosság előtt zajló műhelyvitáját tartották meg Nevinost (Ártatlanság) címmel. A következő évben a megvitatandó öt darab túl jelentéktelen volt ahhoz, hogy az elképzelés sikeres és folytatható legyen.

Mondd, mit nézel...

Az új szerb drámáról mindenképpen a közönségnek kell véleményt mondania, csakhogy a közönség komoly témák láttán nem repes a boldogságtól, s azt is be kell vallanunk, egyre kevesebbet olvas, hallgat, néz és él valójában, és mind kevésbé érdeklí bármi, még a színház is, legfeljebb közönséges szórakozásként. Igaz, ez nem csak erre a közegre vagy közönségre jellemző. Egy nemrégiben Svédországban készült színházi felmérés ugyanis lesújtó eredményeket mutatott. Ezek szerint náluk a mai átlagközönséget olyan dauer frizurás hölgyek alkotják, akik a színházat nem kihívásnak, hanem pusztán szórakozásnak tekintik. Tehát nem kell azon csodálkoznunk, hogy a mi közönségünk nagy részének is fontosabb, melyik kávézóba ül be az előadás után, mint maga az előadás. Holott a közönségnek egyszerűen át kell(ene) élnie a saját október ötödikéjét, amit leginkább egy sor jó dráma és az ezekből születő még jobb előadás válthat ki benne. Másrészt, a színháznak is meg kell szabadulnia rossz gyakorlatától, s fel kellene hagynia azzal, hogy a repertoárt ugyanazokhoz a rendezőkhöz (Mijač, Savin, Nikita Milivojević) kössék, akkor is, ha ezek, igaz, sok pénzért, olykor megmentik a színházi idényt. A színházaknak egyszerűen le kellene mondaniuk arról a rossz gyakorlatról, hogy ebben vagy abban a rendezőben gondolkozva a biztosra menjenek, inkább elsősorban a szövegre kellene gondolni, és csak azután minden másra.

Hasonló a helyzet a kritikával is, amelyről a Projektum 3. kapcsán Uglješa Šajtinac azt írta, hogy a drámának nem kritika, hanem közönség kell. Még ha ez jórészt igaz is, hozzá kell tenni, hogy kritikusokra is szükség lenne, ha dolgukat lelkiismeretesen végeznék, illetve, ha egy szöveg értékelése nem megegyezés eredménye lenne, vagy személyes szimpátiától függne, hanem a valós értékek alapján történne. Gyakorta éppen erről van szó, olyannyira, hogy még a legrangosabb díjak kiosztását is a színházi képmutatók barátságának fenntartása diktálja.

Mondd, mit olvasol...

Az említett gondok ellenére, amelyekkel az új szerb dráma küzd, nem szabad megfeledkeznünk néhány olyan biztató esetről, mint Dimitrije Vojnov (egykor ismert arc Goran Marković Tito i ja – Tito és én – című filmjében) Velika bela zavera című érdekes darabja (az Atelje 212 adta elő a Sterija Játékokon 2005-ben), vagy Milan Markovićnak az INFANT-on 2006-ban előadott, Dobro jutro, gospodine Zeko (Jó reggelt, Nyúl úr) című kiváló, jelenetszerűen épített, pszichodelikus drámája, amely arról a világról szól, amelyben születünk, és arról, amelyben személyiségekké szeretnénk válni, a két világ érintkezése azonban egyre gyakrabban csak látszólagos.

Végezetül: a szerzők közül, kiknek nevét bármely jobb internetkeresőbe beírhatjuk, ha a szerbek napjaink eszement egzisztenciális tudatvilága iránt érdeklődünk, a következőket ajánlhatom: Marija Stojanović, Marija Karaklajić, Slobodan Vujanović, Iva Petrović Modli, Ivan Pravdić, Jelena Kajgo, Marko Milin, Ivan Makragić, Jordan Cvetanović, Aleksandra Novaković, Milica Konstantinović, Vesna Radovanović, Dragan Stanković, Ljubinka Stojanović...

